www.VuzLib.com

Мода у повсякденному житті міського населення України кінця XIX - початку XX ст.

О.Л. Вільшанська
(м. Київ)

МОДА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ XIX - ПОЧАТКУ XX ст.

Мода є важливою складовою культури повсякденного життя і водночас її ілюстрацією1. Мода пронизує всі сфери повсякдення людей, як матеріальні, так і духовні. Вона змінює не тільки одяг, житло, спосіб дозвілля, але й ідеї, яким наслідують, сам стиль життя.

Природно, що мода та модність головним чином визначали стиль життя саме міського населення, порівняно значно мобільнішого у сприйнятті новацій. Для періоду, який ми розглядаємо, притаманне швидке зростання середнього класу. Отже саме його представники, набуваючи певних матеріальних можливостей, починали формувати і власний смак. В основному, йдеться про чиновництво, інтелігенцію (лікарі, юристи, інженери, викладачі середніх і вищих навчальних закладів) та купецтво.

У енциклопедичному словнику Брокгауза Ф.А. та Ефрона І.А. зазначається, „що мода є формою вияву культурного життя, оскільки вона викликана не нагальною необхідністю або традицією, а мінливою примхою дня. Психологічну основу моди становить інстинктивна, незалежна від свідомої волі мінливість, як один із виявів стадності."

Моду, її різні аспекти і роль у житті суспільства вивчають філософи, психологи, етнологи. Хоча вона як феномен підпорядкована своїм власним законам, включаючи „принцип маятника", але в той же час вона нерозривно пов'язана з такими реаліями людського життя, як суспільний устрій, конкретна історична ситуація, політика, рівень промисловості й торгівлі. Проте, нас цікавлять особливості розвитку моди та її роль у повсякденному житті в конкретний історичний період.

На рубежі століть у формуванні моди, крім загальних психологічних і соціальних закономірностей, помітні нові тенденції, пов'язані із суспільними реаліями й, в значною мірою, з прогресом у техніці і промисловості.

Характерною рисою моди в період кінця XIX - початку XX ст. є, по-перше, порівняно з попереднім часом, набагато швидша її зміна, по-друге, поширення серед різних верств суспільства і нарешті різке збільшення питомої ваги тієї частини суспільства, яка так чи інакше прислухається до модних тенденцій.

На думку соціолога та філософа початку XX ст. Г.Зіммеля швидкий розвиток моди притаманний суспільствам, в яких усталеною є законність ієрархії й існує можливість піднятися у ній. „Як тільки моду починають копіювати нижчі верстви, вищі відмовляються від цієї моди і приймають нову, яка, в свою чергу відрізняє їх від мас, і, таким чином, гра щасливо продовжується". Саме наприкінці XIX - на початку XX ст. подібні умови спостерігалися в Україні. Завдяки бурхливому розвитку капіталізму стрімко збільшився соціальний прошарок, який прийнято називати середнім класом. Таким чином, різко зросла чисельність людей, котрі мали бажання і достатні статки для того, щоб намагатися виглядати як ті верстви, що знаходяться вище у класовій ієрархії. На мінливість моди впливає і прискорений темп життя, притаманний цьому періоду.

Потрібно також наголосити, що найбільш помітно ознаки європейського впливу на повсякденне життя пересічного громадянина в Україні виявлялися саме через моду. Сюди як технічні, так і побутові новації надходили з Європи. Іноді це відбувалося прямим шляхом, іноді через Петербург, який був столицею Російської імперії і де була зосереджена промислова, наукова й культурна еліта величезної країни.

Втім, представники української інтелігенції як правило, мали змогу відвідувати європейські країни. Хоча зазвичай, метою подорожей були наукові, мистецькі інтереси, або лікування, але водночас перебування за кордоном давало можливість побачити інший, часто набагато кращий спосіб життя. Також це завжди була нагода для оновлення власного гардеробу, придбання модних речей, різних вишуканих дрібничок та подарунків для членів родини й друзів. Нерідко вдала покупка сприймалася такою подією, про яку хотілося поділитися з рідними. Так, М.Лисенко у листі з Берліна від 27/15 грудня 1868 р писав: „...витратилися на комірці та рукавички берлінські... В Лейпцизі замовив дружині синє плаття шовкового пoплiну з оздобленням із синього атласу і шапочку з пір'я сріблястого фазана, а вона мені купила три краватки і золоту булавку до них"Л Відзначимо, що і за тридцять років, і в пізніший період ситуація залишилася подібною. Так в листі від 9.09.1896 р. В.К. Піскорський - видатний український історик-медієвіст -пише з Парижу до дружини: „В Париже я сделал крупную затрату, купил себе сюртук и брюки - очень солидные и элегантные - в магазине Jardiniere, уплатив за это удовольствие 90 франков. Кроме того, отдал обновить свой цилиндр. Теперь за 4 франка имею цилиндр почти новый".

Взагалі всі, хто виїздив в Європу, по можливості намагалися саме там придбати одяг. Дуже часто орієнтація на європейські товари визначалася не тільки їх об'єктивними якостями, а й сформованістю відповідних суспільних стереотипів, тобто питаннями престижності, якісності, модності закордонних товарів. Автор статті у „Київських Єпархіальних відомостях" у № 4 за 1909 р., намагаючись пояснити і обґрунтувати цю тенденцію, відзначав брак майстерності у російських робітників та енергійності в їхній праці, через що „у нас закордонні товари завжди кращі, ніж місцеві". В п'єсі І.Бабеля „Закат" один із персонажів досить однозначно формулює цю думку: „Англійське сукно - це добре сукно, лодзинське сукно - це ряднина, на якій щось намальовано, а московське сукно - це ряднина, на якій нічого не намальовано"". Хоча, можливо, така усталена думка відбивала ступінь насиченості ринку. Московські „суконні королі" Бакланови, Четверикови заповнили вітчизняний ринок недорогими тканинами зі своїх фабрик. Наприклад, із тих, що поставлялися до Києва, як до оптового ринку текстилю, привезені з московського регіону, становили 42 %, з польського - 28%, із-за кордону - 12 %.

Традиційно поняття моди й модності асоціюються, в першу чергу із змінами в одязі. У XIX ст. з початком індустріалізації відбулася переоцінка цінностей, що торкнулася й моди. Перш за все одяг було зараховано до категорії товарів. Пошив його став окремою промисловою галуззю. Наслідком стрімкого розвитку текстильної, швейної, хімічної промисловості стало зниження вартості одягу. Масове виробництво призвело до демократизації моди, яка почала цікавити все ширше коло обивателів. Розвиток легкої промисловості й торгівлі, здешевлення тканин і запровадження швейних машин, у зв'язку з чим процес шиття значно полегшився, привели до того, що одягатися відповідно до моди могли собі дозволити все ширші верстви населення. Останнє було настільки помітною зміною, що деякі історики моди висунули думку, що мода як явище взагалі виникла лише в означений періоде.

Винайдення швейної машини, а особливо її вдосконаленого варіанту машини фірми „Singer" буквально викликало революцію в пошитті одягу. Фірма „The Singer Manufacturing C°" була заснована у Нью-Йорку У.Н.Зінгером у 40-х рр. XIX ст. На кінець століття компанія мала в Росії шість фабрик. В 1897 р. у вжитку населення було понад 14 млн. швейних машин. Більшу частину їх становили саме машини „Singer" завдяки своїм надзвичайним якостям щодо швидкості роботи, акуратності строчки, міцності шва. В Києві магазини швейних машин компанії „Singer" містилися на Хрещатику, № 46, та на Подолі, по вул. Олександрівській, № 32. Фірма мала також магазини у Вінниці, Житомирі, Ромнах, Бердичеві, Рівному й Чернігові. Магазини проводили безкоштовне навчання шиття і художнього вишивання. В рекламному оголошенні компанії „Singer" за 1912 р. зазначалося: „Магазини в усіх містах імперії. Ручні машини від 25 руб. Платіжна розстрочка від 1 руб. Продаються виключно у власних магазинах компанії". І далі: „Остерігайтеся підробок" та логотипне зображення магазинної вивіски.

Поширенню моди в першу чергу сприяли друковані видання. В другій половині XIX ст. журнали мод, як правило, комплектувалися викрійками. Завдяки цьому широке коло городянок могли собі дозволити плаття модного фасону. Крім того, дамські видання містили практичні поради щодо шиття, розкрою тканини, плетіння, вишивання. Законодавцем моди, як і раніше, був Париж. Французьке традиційно у масовій свідомості було тотожним модному. Відомий персонаж п'єси М.Старицького - Голохвастов - хвалився своїм вбранням „Все по-модньому, по-хранцузькому". Втім, якраз чоловіча мода значною мірою знаходилася під впливом Лондона та Відня.

Найзаможніші верстви населення отримували журнали мод з-за кордону, але і вітчизняна періодика - петербурзькі журнали, розраховані на пересічних громадян - передруковувала модні фасони з європейських журналів.

Лише незначна кількість городян могла собі дозволити виписувати моделі безпосередньо із-закордону. Більшість моделей відтворювалася за викрійками на місцях. Модні магазини пропонували готове вбрання, яке на місці підганялося до фігури клієнта майстрами. Наприклад, в оповіданні Ю.Ревякіна „Отцы" один із персонажів „вибравши у магазині для дочки капелюшок, муфточку й інший готовий одяг, дав завдаток. Обрану ж плюшеву кофтинку мали, примірявши та переробивши по фігурі, принести з магазину".

Переважна більшість населення, як у провінції, так і у великих містах, шила одяг у приватних кравців та кравчинь, котрі, втім, мали змогу вдосконалювати свою майстерність. До їхніх послуг були новітні поліпшені викрійки, оздоблювальні матеріали, швейні машинки, нові закордонні системи шиття й курси підвищення кваліфікації. Так, у рекламному оголошенні „Первоклассной школы кроя и шитья И.Висневского", яка містилася в Києві по вул. Прорізній 24, зазначалося, що їхню „систему, применяют в Парижской и Лондонской академиях. Ученицы получают патенты цеховые и свидетельства на право открытия школ и мастерских. При школе первоклассная мастерская дамских и детских нарядов, большой выбор выкроек, журналов и манекенов. Метод самый усовершенствованный, изданный И.Висневским. Цена в картонном переплете - 3 руб. 75 к., в полотняном изящном переплете - 5 руб.

В.Катаев серед дитячих спогадів змальовував і відвідини маминої кравчині: „Мама вручила Фані Марківні паперовий згорток з тканиною для шиття до весняного сезону легкої вовняної накидки....Потім за ширмою мама приміряла замовлені раніше нижню спідницю з канаусу бузкового кольору, що шарудів, та корсет на китовому вусі.

Втім, рішення на користь одягу, замовленого в магазині чи у кравця вирішувалося в кожному конкретному випадку. Загальновідома героїня п'єси „За двома зайцями" Проня Прокопівна намагалася запевнити оточуючих, що її весільна сукня замовлена „в магазині на Хрещатику", що вважалося справжнім шиком, хоча насправді вона пошила її „в жида на Подолі".

Новий модний сезон починався з Великоднем. Як зазначалося у модному журналі, „Великий піст і страсний тиждень уповільнюють перебіг кінця сезону, коли носять елегантне чорне з білим вбрання, а яскраві туалети й прийоми - недоречні. А от вже до Великодня в моду вводяться різноманітні новинки, які здебільшого визначають і літню моду"2. Оновлювали гардероб і до початку театрального сезону. Я.Жданович у своїх спогадах про родину Вадима Модзалевського писав: „Коли я заходив до Ваді, то бачив, що Наталя Лаврентіївна цілком заглиблена в проблеми перешивок, переробок та замовлень нового плаття чи наряду..., я вже знав, що почнеться період майже щоденних виїздів до театру і на концерти"21. Взагалі правила гарного тону вимагали шити чи хоча би оновлювати туалети до кожного сезону. Щосезонна зміна нарядів обумовлювалася і суто практичними потребами освіжити туалет.

Отже, перед початком сезону журнали мод давали огляд модних тенденцій сезону та публікували нові моделі нарядів на всі випадки - домашні, візитні, обідні, вечірні, бальні та костюми для прогулянок. Необхідний мінімум для не дуже заможних жінок на один сезон, на думку авторів статті з журналу „Мода", складався з домашнього плаття чи пеньюара, костюма-таліер для вулиці, візитної сукні, й сукні для обідів та вечорів.

Журнали мод на рубежі століть були переважно орієнтовані на представниць середнього класу. Автори журнальних статей демонстрували цілковиту солідарність зі своїми читачками, розуміння їхніх проблем, виступали у ролі друга та порадника. Про це свідчать постійні рекомендації дотримуватися здорового глузду, жити відповідно до статків, і не тягнутися за аристократією та богемою. Проголошувалася достойна елегантність - над усе.

Особливого значення набули викрійки з дамських журналів та модних додатків, причому передплатникам надавалися особливі пільги. Наприклад, в оголошенні журналу „Мода" зазначалося: „Передплатники журналу мають право протягом року замовляти викрійки згідно такси, а у кінці року отримати безкоштовно одну викрійку з будь-якого фасону по мірці". Журнал “Модный курьер”

Багатошарові сукні складалися з ліфу, спідниці, однієї чи кількох нижніх спідниць, чохла сукні та багатьох інших додаткових деталей, які щоразу нові входили в моду. Прання передбачало розпорювання всього виробу. Замивали хіба що окремі плями. "Паризькі моди" на сторінці порад читачкам подавали спосіб почистити шовкову чи вовняну блузку, не розпорюючи її. Для цього необхідно було набрати певну кількість бензину в посудину, занурити в нього блузку, щільно закрити й залишити так якийсь час. Потім, коли тканина вбере в себе весь бензин, виріб слід було дістати і висушити на повітрі. ["Парижские моды". - 1908. - № 18. - С.7]. Малоймовірно, що можна було повнвстю позбутися запаху бензину.

пропонував викрійки з кожного малюнка, опублікованого на його сторінках у трьох розмірах - 45, 48, 51 см обхвату грудей, для передплатників по 10 коп. за викрійку (ліф і спідниця - окремо). Дорожче коштували викрійки весільних суконь, плаття „ампір" та „принцеса", спідниць із треном (шлейфом), манто, ротонд і довгих пальто - по 20 коп. за викрійку. Але для не передплатників викрійки обходилися дорожче в два рази. Власне, такими вигідними пропозиціями журнали заохочували жінок вкладати гроші на утримання їх видань. Передплатникам також надавалася відсоткова знижка з ціни придбаного товару у магазинах, перелік яких друкувався в номерах протягом року. Наприклад, магазин рукавичок фірми Ж.Верн надавав 5-10% знижку передплатникам журналу „Мода". Наймовірніше за все цей та інші такі магазини отримували місце для рекламних оголошень на шпальтах журналу на пільгових умовах.

Надзвичайно поширений у широких верствах населення журнал „Нива" мав безплатний додаток „Парижские моды". В.Кравченко (в майбутньому відомий етнограф) у щоденнику занотував свою розмову з дружиною з приводу передплати періодики: „...та „Нива" така, що я її не можу бачити", але дружина відповідає: „То й - не дивись, а там є дещо - моди там є". Письменник В. Катаев теж згадував, що у його родині передплачували „Ниву". „Паризькі моди" - модний додаток до „Ниви" - вочевидь читали жінки скрізь по імперії. В його рубриці „Поштова скринька" публікували відповіді на листи читачок, серед яких повсякчас зустрічалися адресати з українських міст, наприклад, дописувачки з Харкова (листопад 1894 р., січень 1901 р.), Кам'янця-Подільського (березень 1899 р.), Одеси, Звенигородки, Кривого Рога (квітень 1901 р.), Катеринослава (травень 1907 р.), Києва (березень 1908 р.), Полтави та Переяслава (травень 1908). Кристина Руан, посилаючись на Дж. Брукса, зазначає, що „Нива" була свого часу най-популярнішим „тонким" журналом. Річний тираж його на рубежі сторіч становив сто тисяч примірників2. У Національній бібліотеці України ім. Вернадського збереглася більш-менш повна приватна підшивка „Парижских мод" за п'ятнадцять років (1892-1916 рр.), очевидно, зібрана для себе киянкою.

Щотижневик „Вестник Моды" видавався в п'яти цінових варіантах залежно від кількості викрійок, що додавалися. Річна передплата на перше видання з дванадцятьма вирізними викрійками і двадцятьма чотирма аркушами викройок, 12 з яких мали розфарбовані візерунки, коштувало 4 руб. разом із доставкою й пересилкою. Друге більш повне видання коштувало вже 6 руб. на рік. Річна ціна п'ятого, найповнішого - 28 руб.

Автор статті у журналі „Мода", у роздумах про „сучасну жінку", писав: „Для розумної жінки принизливим є сліпе слідування моді, так само непристойним є для неї бажання за будь-яких обставин виділятися. Вбрання має відбивати особистий смак, але не повинно бути надто оригінальним, а тим більше ексцентричним. Отже, одягатися всупереч загальним вимогам так само помилково, як і носити те саме, що й всі. Примхи дозволені лише аристократам та світським дамам, тим паче, кошти дозволяють їм розкіш справді дорогих тканин та оздоб що рятує від вульгарності". Так, власне, задекларовано правила модного достойного стилю вбрання для дами.

Пошиття нового плаття перш за все починалося з вибору тканини. Хороший смак, якщо вірити модним журналам 1890-1900 рр., визначався вмінням підібрати матеріал і фасон відповідно для призначення майбутнього вбрання. Судячи з багатьох джерел - спогадів, листів, щоденників, художньої літератури - вибору та купівлі тканини для одягу надавалося великого значення. Відріз міг бути подарунком.

Так М. Лисенко у своєму листі писав: „Купив матері на річному розпродажі 15 аршин мексиканського канаусу на спідницю для сукні".

У своїх спогадах вчителька Н.М.Полуянська, уроджена Михайлова, згадувала як дівчинкою ходила з мамою до магазинів мануфактури на Думській площі. Полиці крамниці були тісно заповнені різноманітними тканинами. Прикажчик, демонструючи якусь з них „драпірує її кінець, наче віяло". „Товар вибирається довго, вже весь прилавок завалено відрізами. Нарешті, придбану прикажчик спритно загортає в папір, перев'язує кольоровим мотузком та подає мамі".

Подібну ситуацію, що очевидно, була типовою, згадував у своєму щоденнику і В.Кравченко. Його дружина Ліпа скаржилася, що „їй немає в чому ходити" і що їй конче потрібна „кохта з шовку, бо ходити у кохті з ситцю їй соромно" *. Далі він розповідав „Зайшли у крамницю до Гортесмана, набрать на кохту. Прикажчик поклав одне, друге, третє - не те, пішов розшукувать, забарився, Ліпа вийшла - не дочекалася".

Про нерішучість дам, які самостійно обирають собі тканину для вбрання писав також автор статті в журналі „Мода": „Жінка, перебравши сувої тканини, йде геть забравши із собою лише кілька зразків, чим доводить до відчаю прикажчика, котрий перерив для неї декілька полиць, розкладав тканини, пояснював різницю в якості та вартості", і далі пояснює цю обставину: „Жінки, які легко зважуються на вибір інших деталей і приналежностей туалету, дуже нерішучі у виборі тканин, оскільки не знають їхніх властивостей, та чи добре вони будуть носитися. Купівля тканини - являє собою доволі значну витрату". Отже, жінкам належало розумітися на якостях тканин, вміти вирахувати кількість матеріалу, що знадобиться. В журналах надавалися ретельні рекомендації щодо визначення складу тканини. Щоб дізнатися чи є, наприклад, домішки бавовни в шовковій тканині, пропонувалося почергово палити нитки над свічкою, розпустивши зразок. Волокна рослинного походження згоряють інакше ніж шовк чи вовна. Деякі запропоновані експерименти зі зразками були ще більш складними й копіткими.

Дамам варто було також упевнитися в якісному пофарбуванні тканини, щоб знати, чи не вигорить вона на сонці. Модні кольори та відтінки в описах моделей часто мали французькі назви: violet rouse, vert lumiere, bleu marine, bleu saxe, vieux bleura ін.

Найдорожчою, хоча й не дуже практичною тканиною вважався шовк, найкращі його види - атлас, крепдешин, драдесуа - йшли на вечірні та домашні наряди, для вбрання на вулицю використовувався лише фуляр та тюссор. Втім, саме материне або бабусине шовкове плаття та його шурхіт - характерна прикмета багатьох дитячих спогадів". Найбільш практичною і гігієнічною тканиною вважалася вовна. Деякі вовняні тканини вигідно відзначалися і з естетичного боку, наприклад, тоненький наче шовк драсатин. Традиційно із сукна шили пальта. Особам з обмеженим бюджетом рекомендувалося замість шовкових суконь шити легкі суконні, оскільки „вони витримують кілька переробок, не втрачаючи свіжого вигляду". Гарне сукно, і товсте, і тонке, коштувало дорого. Щоб визначити якість сукна, його слід було скласти й різко натягнути, щоб воно клацнуло. Ясний і сухий звук свідчив про високу якість. Про те ж саме писала Р.Кірсанова „Вибір сукна в лавці являв собою цілий ритуал, його огладжували, розтягали, прислуховуючись до звуку". Бавовняні та льняні тканини були відносно недорогими. Крамниці завжди пропонували широкий їх вибір. Для літніх суконь підходило полотно, індійська серпанкова тканина, льняний батист та ін.

Набір тканини був затратним видатком. Незалежно від сезонної моди, що могла диктувати як широкі спідниці, тренди або пишніші рукави, так і вузькі сукні, туалети потребували значну кількість тканини. Хоча, слід згадати, що середній зріст жінки обмежувався 4 футами 8 вершками (тобто 156 см). Якщо її зріст переходив цю межу, вона вважалася високою™. Як правило журнали мод публікували моделі з ретельним описом необхідного краму для кожної з них. У додатку до „Ниви" - „Парижские моды" - №45 за листопад 1894 р. для пошиття домашнього наряду пропонувалося 5,5 аршина сукна, 8 - шовку на підкладку, 6 - смугастої шовкової тканини, 4 - напівшовкової на підкладку та 2 аршини оксамитових стрічок на комір і пасок. А вже нарядний дамський туалет потребував 20 аршинів чорного атласу, 6 - атласу кольору старого золота, 20 - легкого шовку на підкладку й 4 аршини мережива. На візитне плаття з тафти, гарніроване оксамитом із журналу „Модный курьер", №3 за 1916 р. необхідно було: 3 аршини тканини подвійної, 2,5 - оксамиту; спідниці шириною у 4,5 аршина шиються з чотирьох полотнищ. Інші пропоновані наряди, наприклад, плаття на сторінці 45 з саржі, габардину або сукна, гарніроване шовком або оксамитом, мало спідницю шириною в 4,5 аршина з п'яти полотнищ та потребувало 7,5 аршина основної тканини подвійної ширини і 1,25 аршина шовку (гарнітури). Тобто така сукня вимагала близько 6,5 м тканини подвійної ширини.

Щоб читачки могли самостійно вирахувати необхідну кількість тканини, журнал „Мода" подавав стандарти ширини різних її видів. Так, шовкові тканини, як правило, мали 11-13 вершків ширини (близько півметра - 0,49 -0,58), вовняні - від 1,5 до 2 аршинів (1,42 м), паперові - виготовляли шириною в 1 аршин (0,7 м), 1,25 аршина (0,9 м) та 1,5 аршина (1 м). Шовковий атлас та крепдешин мали 1,75 (1,25 м) аршина ширини - це шовк найвищого ґатунку; найкращі види сукна вироблялися шириною в 2 аршини..

Процес шиття, що був достатньо складний та дуже копіткий, починався з виготовлення патрону (як правило, з серпанкової тканини). Ліф і спідницю шили окремо часто з різних тканин, значні відрізи потребували й інші деталі костюма -шлейфи, тюніки, накидки, нижня спідниця та ін. Жінкам пропонувалося розумітися на тому, як шиється одяг, щоб „хоча не шити самій, але все ж керувати процесом". Так, журнал „Мода" за 1912 р. у №3 на с.135 радив своїм читачкам: „Якщо ваші кошти незначні, запросіть кравчиню додому і самі наглядайте за її працею. Не варто шити зайві сукні, краще зберегти гроші на інші покупки". І додавав: „Врешті, деякі костюми можна носити і два сезони, а на збережені кошти придбати собі білизну".

Зміни торкнулися й моди на різні види взуття. Головним чинником, що вплинув на його виготовлення, як і на пошиття одягу, було впровадження спеціальних швидкісних шевських машин. Завдяки їх розповсюдженню став можливим поділ праці, при якому шевці верхню частину закуповували у заготовників і лише пришивали її до підошви за міркою. Для легкого взуття використовували шкіру -сап'ян, шагрень, лайку - і тканини - ластик, прюнель, парусину, плис. Із усіх цих матеріалів верх взуття викроювався та зшивався заготовниками машинним швом у дві нитки. Для цих робіт, зазвичай, використовувалися три типи швейних машин. Форма носка завжди була справою моди. Традиційно підошва викроювалася симетрично до середньої лінії, так що той самий черевик міг служити і для лівої, і для правої ноги. У такий спосіб виготовлялося жіноче та дитяче взуття. Подібна практика викликала нарікання з боку вчених-гігієністів, оскільки таке взуття деформувало стопу.

Однак на початку XX ст. по-справжньому дорогий та елегантний одяг носили лише представниці забезпеченої частини суспільства, дворянства і вищих верств чиновництва та промислової буржуазії, а також артистичної богеми. Заможні жінки із гарним смаком намагалися уникнути в одязі зайвого блиску. Коштовні прикраси одягали лише ввечері, у театр або на бали. Через брак коштів, покоївки, камеристки, бонни, гувернантки рідко коли могли собі дозволити „модний гардероб". Плаття міщанок відрізнялося від плаття аристократок не стільки фасоном, скільки майстерністю, з якою воно було пошите, а також якістю та вартістю самої тканини та доповнень. Не надто заможні городянки намагалися дешевими засобами імітувати буржуазну розкіш, оздобити своє вбрання додатковими бантиками, брошками з фальшивим камінням тощо.

Потрібно сказати, що на початку XX ст. модний і дорогий одяг могли собі дозволити також дружини та дочки купців, підприємців та інших „нових багатіїв". Однак подекуди деяка надмірність, зокрема у прикрасах, видавала їх походження. Як приклад можна навести лист Миколи Лисенка. Описуючи публіку, що зібралася на курорті Наугейм, де він лікувався, композитор між іншим зазначив: „От Горовіц товста, що всі пальці в брильянтах, уже восьмий рік підряд їздить на курорт, але для цього треба мати кошти і вільний час".

Справедливо вважається, що мода в одязі - це, перш за все, мода жіноча. Період, що розглядається, відзначений переворотом у громадській думці щодо ролі жінки в суспільстві. Традиційно вона жила тим суспільним життям, яке передбачало суворе дотримання правил, встановленим її колом. Вбрання, інтер'єр її дому, прийоми й візити, саме коло спілкування працювали на відповідну „бездоганну" репутацію, яка у свою чергу була перепусткою до товариства - світського, інтелігентського чи міщанського. Життя задля іміджу, власне, становило головну частину приватного повсякденного життя заміжньої жінки. Традиційно вона своєю зовнішністю та вбранням демонструвала статки і суспільне становище свого чоловіка.

Починаючи з другої половини XIX ст., на всесвітній ринок вступила нова жива сила - жінка, яка вирвалася з вузької сфери родинного вогнища. Отримана можливість працювати, здобувати вищу освіту, докорінно змінила її становище. Жінка, що працювала, мала інші потреби та пріоритети; на перший план виступали нові цінності, пов'язані з самореалізацією. Як влучно зазначив економіст С.И.Гулішамбаров, „Новий світ (США) подарував людству дві маленькі машинки - швейну та друкарську, якими особливо легко скористалися жінки. Отже, ефект цих двох машинок для жіночої праці можна порівняти з емансипацією негрів та звільненням селян у сфері чоловічої праці". Відтоді жінка почала успішно й повсякчасно конкурувати з чоловіками, що стало надзвичайно важливим для здешевлення виробництва.

Роздуми про свободу жінки, її громадянські права та суспільне призначення публікувалися і у спеціальних працях і у журнальних статтях. Наприклад, автор статті „Разум женщин и его применение" опублікованій у журналі „Самообразование" за 1901 р., вважав підходящим застосування жінки в медицині, оскільки „завдяки своїй природній інтуїції, м'якості, ніжності вона як лікар завжди зможе краще зрозуміти хворого". Інколи потребу жінки працювати прозаїчно пояснювали необхідністю заробляти на життя через неможливість вийти заміж, „тим паче, що сучасні молоді люди не поспішають одружуватися”.

У Росії закон від 12 березня 1914 р., дозволивши окреме проживання подружжя та відміняючи ряд обмежень для заміжньої жінки, фактично санкціонував вже існуючу практику. Жінка отримала право зобов'язуватися векселями, поступати на державну службу без згоди чоловіка, отримувати окремий вид на проживання, вступати до учбових закладів. Під впливом цих чинників, нових соціальних й економічних умов відбувалася демократизація її костюма. Зручний для руху вільний крій остаточно відвоював собі місце.

З'явилися жінки - власниці промислових підприємств, письменниці, художники, конторські службовці. Все більше зустрічалося жінок - лікарів, учителів, медичних сестер. Наприклад, усі незаміжні катеринославські тітки В.Катаєва „служили" в різних установах, у земській управі, в контролі на Катерининській залізниці. Тітка Єлизавета, котра жила з ними в Одесі, працювала вчителькою молодших класів в єпархіальному училищі та була матеріально незалежною. Як згадував письменник, „тітка гарно одягалася, користувалася парфумами, носила модні капелюшки. Навіть в єпархіальне училище на уроки вона надягала синє шовкове плаття з мереживом на шиї та рукавах. Робила собі модні зачіски а ля Вяльцева, носила персні із справжнім дорогоцінним камінням. І навіть, здається, таємно від нас палила".

Ділова зовнішність жінок, які працювали, передбачала відповідний зручний одяг. Тоді у дамському гардеробі з'явився костюм-тальєр, який започаткував новий стиль одягу працюючої жінки.

Модні тенденції часто підлягали жорсткій критиці своїх сучасників, що не заважало новим моделям впевнено входити у повсякденне життя. Про костюми тальєр журнал мод відізвався наступним пасажем: „Уродливость современной моды - бесспорна. Жалкие узкие костюмы-тайлер, темные, скромные, стесняют, спутывают ноги". Але згодом костюм тальєр (від фр. tailleur - костюм, скроєний кравцем) стає невід'ємною частиною гардеробу працюючої жінки. Він складався з жакета та спідниці й шився з практичних тканин темних тонів: сукна, вовни, драпу - для зими - чи парусини, бавовни, шовкового полотна - для літа. На початку XX ст. його носили з блузою з світлих легких тканин, прикрашеною вишивкою чи мереживом. Пізніше костюми тальєр трактуються як англійське спокійне, стримане практичне і респектабельне вбрання, на відміну від „паризького шику". І.Бабель у своєму оповіданні „Вулиця Данте" так змальовував зовнішність та стиль працюючої жінки: „Мосьє Анріш, завідуючий магазину, змушував своїх продавщиць носити гладенькі костюми tailleur, він енглезував Жермен, вона стала в ряди ділових жінок, пласкогрудих, рухливих, завитих, підмальованих, палаючих коричневою фарбою (хною - О.В.)". Жінки починають все більше носити спідницю та блузку, прикрашену комірцем із мереживом або вишивкою. Світлий верх, темний низ є головними новаціями у моді того часу. Отже, зручнішими з року в рік ставали буквально всі елементи гардеробу мешканок міст.

Революційним нововведенням була відмова від корсетів. Значною мірою цьому сприяли технічні досягнення. Рентгенівські знімки дозволили лікарям побачити наслідки носіння корсетів - жахливо деформовані жіночі фігури. Лікарі стали застерігати, що „з огляду на гігієну, носіння корсету є шкідливим і небезпечним для здоров'я жінки, оскільки стиснення грудної клітини призводить до зміщення та порушення нормальної діяльності органів грудної та черевної порожнин". На цю тему часто читалися лекції. Деформація тулуба корсетом прирівнювалася до китайського звичаю обмежувати зріст ступні у маленьких дівчаток, що вважалося ознакою аристократизму, або до звичаїв примітивних племен. І все ж таки відсутність корсета ще довгий час була скоріше свідченням оригінальності, аніж нормою. Ось як, наприклад, Н.Василенко - дочка відомого діяча соціал-демократичного руху - описує лікарку О.М.Требінську: „Олена Миколаївна була оригінальною людиною. Вона любила вільний одяг, ніколи не затягувалася в корсет і замість великих модних капелюхів носила пов'язані навколо голови шарфи"". Тобто відсутність корсета, як й інші деталі туалету, сприймалися виявом деякої екстравагантності. Тим не менше, корсет поступово виходив із моди, хоча наявність його в гардеробі пристойної дами вважалося обов'язковою аж до 1908 р. В той час почали з'являтися перші варіанти бюстгальтерів і каучукові корсети".

З 90-х рр. взагалі змінюється весь звичний ритм життя. Крім залізниць, мережа яких невпинно зростала, з'явилися автомобілі, у життя людей прийшли фотографія, кіно, які ще ширше розповсюджують моду по всьому світу, роблячи її інтернаціональною. Свій подальший розвиток на початку XX ст. отримала тенденція демократизації моди.

Нарешті, розвиток масового виробництва одягу, що почався у XIX ст., обумовив розвиток його техніки конструювання. Складна індивідуальна підгонка виробів по фігурі починає поступово витіснятися більш чи менш узагальненими викройками, в основі яких були математичні розрахунки. Промислове виготовлення товарів масового виробництва сприяло демократизації одягу; мода стала доступною не лише вибраній верхівці, але і широким верствам населення. Характер моделі мінявся, відбиваючи зміни стилю життя.

Міський костюм проникає і у села. Свідченням всеохоплюючого впливу моди і ступеня її доступності та поширення є дані місцевих кореспондентів Полтавської губернії, зібрані в 1896-1898 рр. й опубліковані Л.Падалкою. Вони відзначали, що під впливом міста й дальніх заробітків змінювався одяг селян. Бралося до уваги і те, що міське вбрання було практичніше та вимагало меншої кількості тканини для пошиття. Наведемо ще деякі висловлювання кореспондентів: „Навіть старі й ті слідують моді. Чоботи з довгими халявами у формі пляшки - вершина щастя" (Переяславський повіт). „Одяг молоді нагадує вбрання міщан" (Зіньківський повіт). „Молодь наслідує в одязі інтелігентні класи" (Пирятинський повіт), „У парубків під впливом відхожих заробітків - піджак та пальто, у дівчат - ситці" - (Миргородський повіт), „...Чоботи покупні, рантові, жінки не відстають, черевики останньої моди" (Золотоніський повіт), та ще багато інших подібних. Повсякчас селяни, які приїздили до міста працювати, зразу ж змінювали своє вбрання, підкоряючись міській моді. Хоча у своїх спогадах про Чернівці Ґ.Дроздовський зазначав, що дівчата-служниці носили народний одяг. Згадаємо М.Булгакова, котрий змальовував молочницю, мешканку близького до Києва села в її прекрасному народному костюмі з моністами".

Отже, нові умови, стиль і темп життя, пов'язані з розвитком транспорту, використання жіночої праці на виробництві, вплив спорту, яким захоплювалися все ширші верстви, обумовили швидкі зміни в моді. Мода досить швидко реагувала на суспільні й політичні настрої та мистецькі новації. Так, в кінці 90-х рр. у жіночий костюм проникає стиль модерн. Він виник як заперечення еклектизму буржуазного мистецтва. На початку XX ст. цей стиль продовжував мати великий вплив на силует, використання тканин, декоративне вирішення костюма.

Мода на східну екзотику в одязі на початку XX ст. часто пов'язується з Російсько-японською війною. Моду на ампір, що у 10-х рр. почав конкурувати з модерном, з огляду на історично-політичний контекст можна пов'язати з патріотичним піднесенням у зв'язку з відзначенням столітнього ювілею Вітчизняної війни 1812 р.

Поступова зміна суспільних поглядів на роль жінки, емансипація, викликали відмову від підкреслено жіночого силуету. Одяг студенток, курсисток, „нових жінок" був формою демонстрації їх суспільних поглядів і соціальних настроїв, власної приналежності до певної групи, а не особистого смаку та естетичних уподобань. Вони рішуче відкинули всі незручні фасони суконь, корсети, що заважали нормальному диханню, претензійні прикраси.

Стиль вбрання демонстрував не лише приналежність до певних суспільних верств. У ньому могли висловлюватися національні вподобання і принципи.

Як уже зазначалося, для періоду рубежу століть у силу різкого зростання міст відбувалося бурхливе залучення нової маси населення до міської традиції повсякденного життя. Соціальна структура суспільства не була вже такою жорсткою, як раніше. Нащадок кріпака ставав багатим купцем, а його діти могли потрапити до світського товариства завдяки шлюбу з нащадками збіднілих аристократів, як, скажімо, купецький син Хомутовников з оповідання Олени Пчілки. Отже, показовим є пасаж опублікований у журналі „Мода" № 8 за 1912 р., де зазначалося, „що людині слід знати світські правила, хоч би нині її становище є невисоким, адже вона може досягти вищого становища". Подібне твердження ілюструвало стан речей у період, коли можна було швидко розбагатіти завдяки успішній справі за сприятливих умов, і таким чином перейти у верхні щаблі суспільства, коли вже „становище буде зобов'язувати" дотримуватися правил світського етикету.

У зазначений період „становище" стало „зобов'язувати" лікарів, юристів й інших представників вільних професій, викладачів, інженерів, чиновників і навіть робітників. Усе ширше коло людей почало вважати за потрібне дотримуватися правил, прийнятих у суспільстві, зокрема в одязі, виявляючи тим самим згоду грати у „громадянському театрі повсякдень", як влучно висловився з подібного приводу К.Х.Андрухович. Про це ж свідчить той факт, що фрак, який традиційно вважався урочистим вбранням верхівки, тепер можна було брати напрокат у кравця чи в спеціальному складі прокату костюмів. Н.Василенко згадує, як йшла разом з батьком, який був вбраний елегантно. „Становище зобов'язує, - говорив він, наче виправдовуючись, що відступає від принципів демократичної простоти".

Це явище мало і зворотній бік. На фоні доступності модних речей, коли нувориші, навіть у провінційних містах, намагалися одягатися й влаштовувати свій побут „по-модному, на петербурзький манер", представники вищих верств намагалися відстоунитися від них та виявити свою окремішність. їх девіз - вишуканість, стриманість, гарний смак. Із цим пов'язана підкреслена консервативність у побуті. На противагу машинному виробництву надавалася перевага одягу, оздобленому витворами ручної праці, наприклад, вишивкою, старовинним мереживом, яке особливо цінувалося , чи навіть елементами, запозиченими з народного костюму, їх прикраси вражали не розмірами дорогоцінного каміння, як у купчих, а мистецькою вишуканістю. Це могли бути фамільні дорогоцінності, що мали також історичну цінність. При цьому вибір та кількість дорогоцінних прикрас чітко регламентувалася відповідно до віку та до нагоди їх вдягти. „Молода дівчина (до 20 років) не надягала діамантів, навіть на власне весілля. її камені - бірюза, коралі, перли. Прикраси з дорогоцінного металу мали бути надзвичайно скромними, легкими й у незначній кількості. Натомість модні прикраси фентезі з оксидованого срібла, нікелю, старого срібла, слонової кістки, гірського кришталю можна не обмежувати. Згідно із правилами гарного смаку, смарагди, сапфіри, рубіни, діаманти були дозволені виключно заміжнім дамам. Втім після 35 років жінка мала відмовитися від прикрас своєї молодості. Чіткий поділ нарядів, аксесуарів та зачісок на ранкові, денні та вечірні був обумовлений традицією верхівки вести так званий „світський спосіб життя".

Дистанцію, що проявлялася в манері одягатися, тримали також представники інтелігенції. Вони носили речі, які не були останнім витвором моди, уникаючи всілякої екстравагантності. Покрій, колір, оздоблення відповідали загальному напрямку і стилю, проте були строгішими, коректнішими, ніж моделі у журналах.

Мода в той період намагалася нівелювати не лише соціальні відмінності, а й вікові. Стаття у жіночому журналі констатувала сучасну їй реальність наступним чином: „Раніше можна було зрозуміти, якого віку жінка залежно від її костюма, оскільки жінка в 30 років не носила те що у 25, а в 40 років одягалася зовсім інакше, ніж у 30 років. Тепер вікові відмінності непомітні. Завдяки дотриманню вимог гігієни, більш витонченому кокетству жінка здається молодою, не вдаючись до штучних заходів, дуже довго, навіть коли вона старша за 40 років. „Не існує більше жінки середніх років, вона або молода, або літня. Протягом двадцяти років можна говорити, що вам - 35 і по зовнішньому вигляду можна цьому вірити" т0Му говорячи про відповідність туалетів тому чи іншому віку, можна виділити такі категорії: молода дівчина, молода жінка, літня дама. Традиційно молодим дівчатам приписувалося просте та скромне вбрання, розкішний одяг прикраси та оздоби були приналежністю заміжніх жінок. Літні жінки мали бути стриманими у своїх туалетах.

Нарешті, дуже цікавими здаються подані в праці М.І.Кілошенко складені англійським істориком костюма Дж.Лавером свідчення щодо сприйняття та оцінки об'єкту моди залежно від ступеня часової віддаленості її суб'єктів. Так, той самий костюм буде здаватися за рік до свого часу - екстравагантним, у свій час сприйматиметься як витончений, елегантний, через рік після свого часу - як вияв несмаку, за 10 років після свого побутування він вважатиметься бридким, а вже за 30 років - потішним, через 50 років - чудернацьким, химерним, за 70 - чарівним, за 100 років - романтичним, а вже через 150 - прекрасним."

Отже, мода на рубежі XIX-XX ст. відбивала соціальні зміни, що відбулися в Україні. Утвердження класу буржуазії, розвиток промисловості, технічні новації, зміна ролі жінки в суспільстві - ось головні фактори, що сприяли швидкому поширенню моди у різних верствах населення, а отже, її демократизації.

< Попередня Наступна >

При використанні матеріалів сайту активне гіперпосилання на http://vuzlib.com обов'язкове!
Зворотний зв'язок
© 2010 www.VuzLib.com